

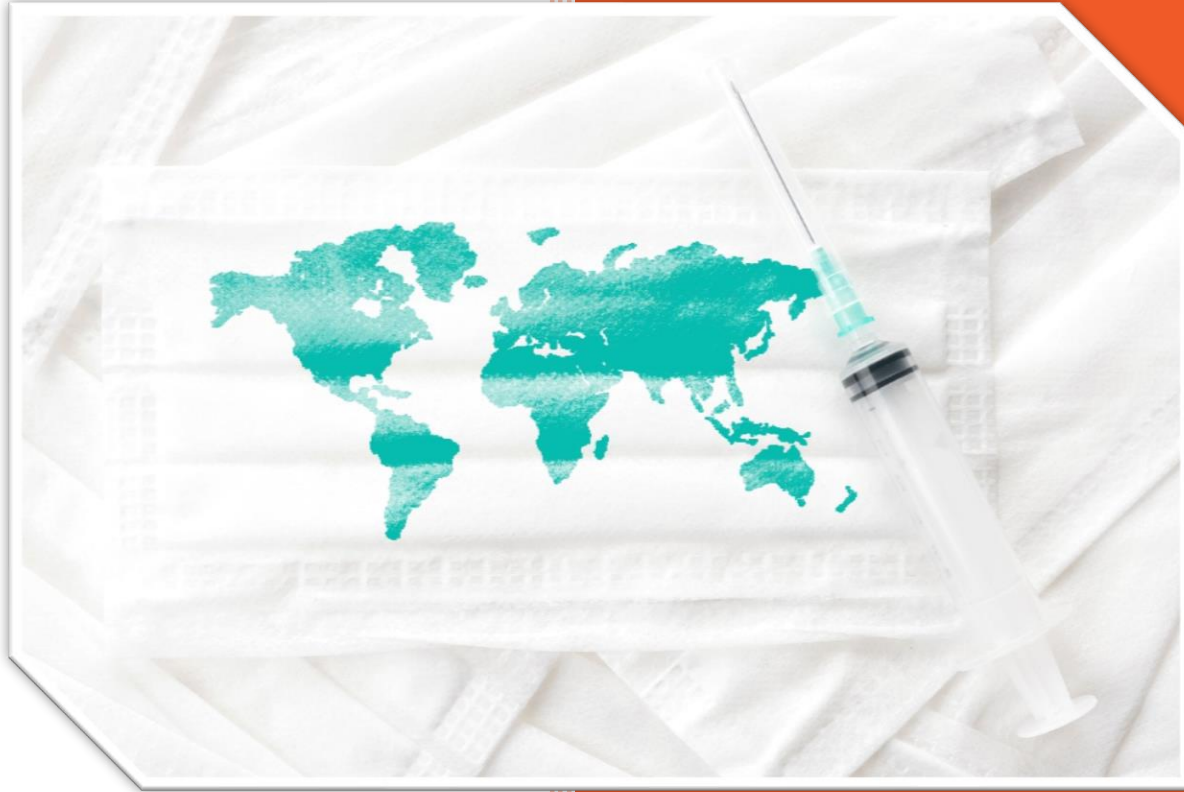
GLOBAL AKADEMİ KONUŞMALARI

<https://www.globacademy.org/global-akademi-konusmalari-2/global-akademi-konusmalari-seminerler/>
No. 10, KASIM 2021

Global Academy

Pandemi Sonrası Dünyadan Beklenenler

Doç.Dr. Çiğdem Üstün

Nişantaşı Üniversitesi
cigdem.ustun@gmail.com

Prof.Dr. Sinem Akgül Açıkmeşe

Kadir Has Üniversitesi
sacikmese@khas.edu.tr

PANDEMİ SONRASI DÜNYADAN BEKLENENLER

Çiğdem Üstün, Doç. Dr., Nişantaşı Üniversitesi
Sinem Akgül Açıkmeşe, Prof. Dr., Kadir Has Üniversitesi

ÖZET

COVID-19, bireylerin, toplumların, kamunun ve uluslararası sistemin düzenini, önceliklerini ve pratiklerini derinden etkilemiştir. Bireylerin çalışma şekilleri değişmiş, evden/uzaktan çalışma modelleri dünya çapında özellikle beyaz yaka çalışanlar için yaygınlaşırken, bireyler için iş sağlığı ve güvenliği konuları önem kazanmıştır. Toplumların sağlığının korunması amacıyla alınan tedbirler özgürlükler-kamu yararı dengesi ikilemini gündeme getirmiş ve kamu yönetiminde değişimler tartışılmıştır. Devletlerin içeride düzenlerini sağlayan siyasalar ve uygulamalar değişirken dış politikalarında öncelikler farklılaşmış; böylece pandemi süresince devletlerin ve devletlerden beklenenlerin arttığı gözlemlenmiştir. Bu beklentilerin pandemi sonrasında devletlerin hem içeride vatandaşlarına yönelik uygulamalarında hem de dışarıda diğer devletlerle ilişkilerinde değişim getirmesi kaçınılmaz görünmektedir. Güvenlik endişelerinin özgürlük beklentilerinin önüne geçmesi, bireylerin sosyal ve iş hayatları ile kamu politikalarında devletin müdahalesini artırması ve devlet egemenliği kavramına daha fazla vurgu yapılması pandemi sonrası dünyadan beklenenler arasındadır. Pandemi elbette sadece bireyleri ve devletin iç-dış işleyiş mekanizmalarını etkilememiş, uluslararası ilişkilerin aktörlerinin birbirleriyle etkileşim içinde bulundukları sistemi de derinden sarsmıştır. Bu çalışmada, pandeminin birey, devlet ve sistem düzeyindeki etkileri ile bu etkilerin geleceğe dönük olarak yarattığı beklentiler ele alınmaktadır.

ATIF İÇİN: Üstün, Çiğdem, Açıkmeşe, Sinem Akgül, "Pandemi Sonrası Dünyadan Beklenenler", *Global Akademi Konuşmaları Serisi* (İstanbul: Global Akademi ve Uluslararası İlişkiler Konseyi), No.10, Kasım 2021, https://www.globacademy.org/wp-content/uploads/2021/11/SAcikmese-CUstun_Beklenenler_v.1.pdf

DOI: 10.13140/RG.2.2.16070.19525

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü'nün COVID-19'u pandemi olarak ilan ettiği 11 Mart 2020 tarihinden itibaren bireylerin hayatlarının her alanı değişime uğramıştır. Devletler sokağa çıkma yasakları, okulların, alışveriş mekanlarının, yeme-içme yerlerinin, otellerin kapatılması gibi toplumsal ve ekonomik hayatı çok derinden etkileyen kararlar uygulamak zorunda kalmışlardır. Bir yandan işsizlik artarken diğer yandan özellikle beyaz yakalı çalışanlar, uzaktan çalışma modeline geçmişler; mesai saatleri, çalışma koşulları gibi konularda yeni kanuni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bireylerin günlük yaşam ve çalışma şekillerindeki değişimler kamu düzenindeki değişiklikleri de ister istemez beraberinde getirmişlerdir. Bireylerin hareketliliği kısıtlanırken aynı zamanda denetim mekanizmalarının artırıldığı bir dönem olmuştur pandemi dönemi. Birbirlerinden farklı uygulamalar kullanılsa dahi dijital denetim mekanizmalarını her ülkede farklı isimler altında görmek mümkün olmuş, kişilerin hareketleri devletler tarafından çok daha fazla kontrol altında tutulmuştur. Bu da elbette özgürlük-güvenlik tartışmalarının artmasına sebep olmuştur.

Pandemi ile beraber bozulan tedarik zincirleri ticaretin her alanını ve ekonomiyi etkilediği gibi, yiyecek sektöründeki aksamalar sonucunda dünyanın birçok bölgesine yiyecek tedarik edilememiş, dengesiz beslenme, beslenme bozuklukları ve açlık dahi görülmüştür. Devletlerin kendilerini korumaya almak için

kapattıkları sınır kapıları küresel düzlemde insan güvenliğini tehdit eder nitelikte iken gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal uçurumu hem artırmış hem de daha fazla görünür hale getirmiştir. Gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere nazaran daha fazla olan kayıt dışı çalışan ve diğer kırılgan gruplarda- göçmenler, kadınlar, gençler- görülen işsizlik daha da kronikleşirken, sağlık, sosyal haklar gibi insan güvenliği çerçevesinde ele alınan alanlarda kırılganlık artmıştır. Bu çerçevede uluslararası örgütler insana yakışır iş, iş güvenliği ve sağlığı, gıda güvenliği gibi konuların daha fazla ön plana çıkartılması gerektiği ve bu alanlarda stratejik planlamaların küresel düzeyde yapılması gerektiğinin defalarca altını çizmişlerdir.¹ Özellikle Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) içinde en çok ilerlemenin görüldüğü *SKA 1: Yoksulluğa Son* ve *SKA 2: Açlığa Son* amaçlarındaki kazanımların kaybedilmesi, finansal kaynakların Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları dışında acil ihtiyaçlar için kullanılması, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına siyasi desteğin azalması, geleceği insan odaklı şekillendiren sosyal ve ekonomik politikalar yerine günü kurtarmaya yönelik devleti, denetimi ve güvenliği önceleyen korumacı politikaların artması ile küresel düzeyde işbirliğini artırıcı mekanizmalar da sektöre uğramıştır.

Pandemi elbette sadece bireyleri ve devletin iç işleyiş mekanizmalarını etkilememiş, uluslararası ilişkilerin aktörlerinin birbirleriyle etkileşim içinde bulundukları sistemi de derinden sarsmıştır. Mart 2020'den itibaren dünya, bildiğimiz dünyayı dönüştürmüş gerek uluslararası ilişkilerin aktörleri gerekse sistemin belirleyici özellikleri

¹ *Impact of COVID-19 on People's Livelihoods, Their Health and Our Food Systems-Joint Statement by ILO, FAO, IFAD and WHO, World Health Organization, 13 Ekim 2020, [https://www.who.int/news/item/13-10-2020-impact-of-COVID-](https://www.who.int/news/item/13-10-2020-impact-of-COVID-19-on-people's-livelihoods-their-health-and-our-food-systems)*

19-on-people's-livelihoods-their-health-and-our-food-systems (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

bir değişim sürecine girmiştir. Uluslararası örgütlerin kendilerinden beklenenleri gerçekleştirememesi, devletlerin koruma refleksleri ile uluslararası işbirliği mekanizmaları yerine kendi içlerine dönmesi uluslararası düzeyde COVID-19'un güvenlikleştirilmesi ve sistemin sağlık güvenliğini sağlamak amacıyla otoriterleşmeye izin vermesi, dayanışma kanallarının kapanması gibi meseleler uluslararası alanda tartışılan ve daha uzun bir süre tartışılmaya devam edilecek konular olarak ortaya çıkmıştır. Pandeminin ne zaman biteceğine ve sonrasındaki dünyanın tüm belirsizliklerine rağmen, bu yazıda pandeminin bizlere ilettiği ipuçları ile üç seviyede -birey, devlet/kamu, uluslararası sistem- dünyanın nasıl şekillenebileceğine dair bazı ön değerlendirmelere yer verilmiştir.

Pandeminin Bireylere Sosyal ve Ekonomik Etkileri

Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi örgütlerin çalışmaları yoksulluğun, kadın işsizliğinin ve kadınlar üzerindeki yükün, eğitimden mahrum kalan öğrencilerin sayısının arttığını, dünya nüfusunun %55'inin sosyal koruma mekanizmalarından mahrum kaldığını, göçmenlerin ve gecekondu tarzı

yerleşim yerlerinde yaşayan bir milyardan fazla kişinin ekonomik, sosyal ve sağlık güvenliğinin çok sert bir şekilde etkilendiğini göstermektedir.² Aynı çalışmalarda 1,6 milyar kayıt dışı çalışanın işlerini kaybettiği,³ işçi dövizlerinde %20 azalma,⁴ emtia fiyatlarında ciddi düşüşler, gıda güvensizliğinin artışı ve turizm üzerindeki negatif etkilere dikkat çekilmiştir. IMF'nin yayınladığı Ekim 2020 *World Economic Outlook*'a göre dünya ekonomisi %3,5 daralmıştır.⁵ Büyük Buhran'dan beri ilk defa küresel düzeyde eş zamanlı olarak ülkelerin kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'da düşüş görülmüştür. Küçülen ekonomilerde, devletlerden beklenen desteklerin hızlı ve etkin bir biçimde dağıtılabilmesi için devletlerin vatandaşlar hakkında maksimum düzeyde bilgiye ulaşımı çok büyük önem kazanmıştır. Bununla beraber, devletlerin sosyal destek mekanizmalarının kuvvetli olması, dijitalleşmenin seviyesi, gerçek zamanlı veri takibinin yapılabilir olmasının ne kadar gerekli olduğu anlaşılmıştır.⁶ Gelişmekte olan veya düşük gelirli ülkelerde pandemi öncesinde dahi hükümetlerin çok büyük zorluklarla karşılaştığı, pandemi ile beraber gelen krizlere cevap verebilecek mekanizmalardan yoksun oldukları ve gerekli olan aşılara ulaşımın ise 2022 yılının ortalarını bulabileceğini belirten çalışmalar,⁷ bizlere gelişmiş ve

² Brief #2: Putting the UN Framework for Socio-Economic Response to COVID-19 into Action: Insights, United Nations, Haziran 2020, s. 3, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Brief2-COVID-19-final-June2020.pdf> (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

³ ILO: As Job Losses Escalate, Nearly Half of Global Workforce at Risk of Losing Livelihoods, ILO, 29 Nisan 2020, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_743036/lang--en/index.htm (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

⁴ World Bank Predicts Sharpest Decline of Remittances in Recent History, Dünya Bankası, 22 Nisan 2020, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/04/22/world-bank-predicts-sharpest-decline-of-remittances-in-recent-history> (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

⁵ World Economic Outlook, October 2020: A Long and Difficult Ascent, IMF, Ekim 2020, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020> (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

⁶ Eduardo Levy Yeyati ve Federico Filippini, "Social and Economic Impact of COVID-19", *Brooking Global Working Paper*, 158, Haziran 2021 s. 14 <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2021/06/Social-and-economic-impact-COVID.pdf> (Erişim Tarihi 23 Ağustos 2021).

⁷ Anna Josephson et. al., "Socioeconomic Impacts of COVID-19 in Low-income Countries", *Nature Human Behaviour*, Cilt 5, Mayıs 2021, s. 562.

gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurumun ne kadar derin olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, son 20 yılda ilk defa aşırı yoksulluğun arttığı görülmekte ve 2021 yılında 150 milyon insanın aşırı yoksul olarak nitelendirileceği tahmin edilmektedir.⁸

Pandeminin bireyler üzerinde en büyük etkilerinden birisi eğitim alanında olmuştur. Farklı devletlerde farklı politikalar gözlemlenmiş olsa da okulların kapanması ile beraber çocukların ve gençlerin eğitimleri aksamış, eğitim alanında sosyal politikaları güçlü ülkeler ile zayıf ülkeler arasındaki fark bariz bir şekilde görülür olmuştur. Eğitimin aksaması sadece öğrenim faaliyetlerinin aksaması anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda özellikle düşük gelirli ailelerin çocuklarının okullarda yararlandığı beslenme olanaklarından yoksun kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca, çocukların okullara ve kreşlere gönderilememesi, özellikle ev içi kadın emeğini artırmış, çocuk bakımı ve eğitimi ile yaşlı bakımı yüklerinin çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenmesini getirmiştir. Bütün bunlara ek olarak, pandemi süresince uygulanan sokağa çıkma yasakları ve kapanma politikaları ev içi şiddeti artırmış, kadınlar ve çocuklara bu dönemde fiziksel, duygusal ve cinsel tacizler daha çok görülmüştür. Karantinada geçen uzun süreler, kırılgan ve savunmasız kişilerin istismarcıyla daha uzun zaman aynı çatı altında kalması, daha fazla istismara uğraması ve yardım

mekanizmalarına ulaşımın zor olması anlamına gelmiştir.⁹

Gençler, özellikle genç kadınlar COVID-19 sürecinde işsiz kalmış ve yeni iş bulamamıştır. AB-27 ülkelerinde yapılan araştırmalarda bu süreçte kadınlar tarafından 170.000'den az yeni iş bulunabilmişken, erkeklerde bu sayı 440.000'lere ulaşmıştır. Eğitim seviyesi düşük göçmen kadınlara bakıldığında iş bulabilme oranlarının daha da düştüğü görülmüştür.¹⁰ Türkiye'de ise ILO'nun yapmış olduğu çalışmalar kadınların işsizlikten daha fazla etkilendiğini göstermiştir. COVID-19'un ikinci dalgasında, kadınların çalışma saatlerinde %38,5 oranında düşüşle karşılaşırken erkeklerde bu oran %32,5 düzeyinde kalmıştır.¹¹ Göçmenlerle ilgili verilerde de AB-27 verilerine benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Göçmen, genç, işsiz, eğitim sistemine dahil olmayan kişilerin dezavantajlı sosyo-ekonomik gruplardan geldikleri ve bu gruplar içinde kadınların eğitim seviyelerinin istihdam edilebilirliğinde önemli bir etken olduğu görülmüştür.¹²

İstihdamda bir diğer konu ise evden çalışma pratiklerinin artması olmuştur. Özellikle beyaz yakalı çalışanlar, sokağa çıkma yasakları ile beraber uzaktan çalışmaya başlamıştır. AB ülkelerinde daha önce hiç evden çalışmamış olanların %24'ü, daha önce ara sıra evden çalışmış olanların ise %56'sı uzaktan çalışmaya

⁸ World Bank Group's Operational Response to COVID-19 (Coronavirus)-Projects List, Dünya Bankası, 1 Temmuz 2021, <https://www.worldbank.org/en/about/what-we-do/brief/world-bank-group-operational-response-COVID-19-coronavirus-projects-list> (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

⁹ Maria Nicola et. al., "The Socio-economic Implications of the Coronavirus Pandemic (COVID-19): A Review", *International Journal of Surgery*, Cilt 78, 2020, s. 190.

¹⁰ Gender Equality and the Socio-economic Impact of the COVID-19 Pandemic, European Institute for Gender Equality, 26 Mayıs 2021, [https://eige.europa.eu/publications/gender-](https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-and-socio-economic-impact-COVID-19-pandemic)

[equality-and-socio-economic-impact-COVID-19-pandemic](https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-and-socio-economic-impact-COVID-19-pandemic) (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

¹¹ İkinci Dalga COVID-19 Önlemlerinin Türkiye'de İstihdam Üzerindeki Etkisi, ILO Türkiye, Mart 2021, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_775756.pdf (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

¹² Youth and COVID-19: Access to Decent Jobs Amid the Pandemic, ILO, 2021, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_771425.pdf (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

başlamıştır.¹³ Pandemi öncesinde evden/uzaktan çalışma uygulaması insanlara daha çekici gelirken, pandemi ile beraber çalışma sürelerinin artması, ev ve iş yaşamı arasında dengenin korunamaması, ev içinde artan masraflar, ev hayatının işin yürütülmesi için uygun olmaması, evde yaşayan insan sayısının fazlalığı gibi birçok sorun, çalışanlar için çok büyük zorluklar getirmiştir. Örneğin, mesai saatleri dışında koyulmayacak toplantılar, çevrimiçi yapıldığında akşam saatlerine veya sabah çok erken saatlere koyulmaya başlanmış, çalışanların bilgisayar ekranı başından ayırlamamasına sebep olmuştur. Ayrıca, bazı iş yerlerinin uzaktan çalışma ile beraber maaşlarda kesintiye gittiği, ücretsiz izin gibi uygulamalar ile çalışanları mağdur ettiği bilinen gerçeklerdir. Pandemi ilanı ile beraber hazırlıksız ve biraz da bilinçsiz bir şekilde uzaktan çalışma uygulamalarına uyum sağlamaya çalışan şirketler için ILO bir kılavuz hazırlayarak iş sağlığı ve güvenliği, iletişim, eğitimde dijitalleşme, performans yönetimi, çalışma sürelerinin düzenlenmesi ve iş örgütlenmesi gibi konulara odaklanmanın önemine dikkat çekmiştir.¹⁴ Uzaktan veya evden çalışma modellerine geçiş yapamayan çalışanların mağdur olmamalarının sağlanması, sosyal ve gelir adaletinin sağlanması bu süreçte büyük önem taşımaktadır. Devletlerin sosyal politikalarının pandemi sonrası gözden geçirilirken bu tip meseleleri dikkate alması ve kamu politikalarının da bu çerçevede yeniden düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Pandeminin Kamu Düzenine Etkisi

Pandeminin ilan edilmesi ile beraber hem merkezi hem de yerel yönetimlerden beklentiler değişikliğe uğramıştır. Sağlık sistemi ve hastalığın yayılmasını engelleyici politikaların yanı sıra, sosyal yardım ve dayanışma ile ilgili beklentilerin daha da arttığına şahit olunmuştur. Sağlık sistemi üzerinde oluşan baskı ve hastalığın insanlar arasında yayılmasını önlemek için alınan tedbirler ise özgürlük-güvenlik ikilemi üzerine yürütülen tartışmaları alevlendirmiştir. Özellikle insan hareketliliğini kontrol edebilmek amacıyla kullanılmaya başlanan uygulamalar, ülkeden ülkeye farklılık gösterse de her ülkede devletlerin vatandaşlarının hareketleri hakkında ne kadar bilgiye sahip olması gerektiği, bu uygulamaların kalıcı olmasının insanların özgürlüklerine negatif etkileri tartışılmaktadır.

İnsan güvenliğinin içerisinde ele alınan sağlık güvenliği, insanların hastalıklardan korunabilmesi için temel sağlık hizmetlerine ve tedaviye ulaşmalarını da içermektedir.¹⁵ Bu çerçevede devletler hem merkezi yönetimler hem de yerel yönetimler eli ile insanların hareketlerini kısıtlayıcı politikalar uygulamaya başlamışlar, sokağa çıkma yasakları gibi tedbirleri hemen almışlardır. Sokağa çıkma yasaklarının uygulanması için hukuki zeminin ne olması gerektiği, sokağa çıkma yasaklarına uymayanlara kimlerin ceza yazabileceği veya ceza yazılıp yazılmayacağı bu dönemde en çok konuşulan konulardan olmuştur. Örneğin, Şubat 2021'de Adana'da sokağa çıkma yasağına uymadığı gerekçesi ile idari para

¹³ COVID-19 Ortamında ve Sonrasında Uzaktan Çalışma Uygulama Kılavuzu, ILO, Temmuz 2020, s. 3 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_759299.pdf (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Yahya Alameşe, "COVID 19 Salgını ve İnsani Güvenlik", *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, No 1, 2021 s. 38.

cezasına çarptırılan bir vatandaşın mahkemeye başvurusu sonucu, mahkeme yasakların kanunla belirlenmemesi sebebiyle idari para cezasının kaldırılmasına karar vermiştir.¹⁶ Bireylerin hak ve özgürlüklerinin ancak kanunlarla kısıtlanabileceği ilkesinden hareketle hükümetlerin aldıkları tedbirler sorgulanırken, toplum sağlığı, bulaşıcı hastalığın yayılmaması gibi kamu yararı için temel hak ve özgürlüklerden feragat edilebilir mi sorusu ise pandemi sonrasında da tartışılmaya devam edilecektir.

Ayrıca, sokağa çıkma yasakları ile beraber gözetim mekanizmalarında artışlar görülmüştür. Örneğin, toplu taşıma kullanırken ve kamu kurumlarına, alışveriş merkezlerine girerken ibraz edilmesi zorunlu tutulan kodlar sayesinde sokağa çıkma yasaklarının kaldırılmasından sonra da gözetim mekanizmalarının devamı sağlanmaktadır. Bir yandan bireylerin sağlıklarının korunması gibi bir amaç edinilirken, bu tip uygulamaların kalıcı olmasının bireylerin özgürlüklerini kısıtlayıcı olacağı da çokça ve yüksek sesle artık tartışılmaktadır. Örneğin, *Freedom House*'un 2020 yılında yayınladığı raporlar internet erişiminin artık eğitim, sağlık, ticaret, siyaset ve sosyalleşmenin vazgeçilmezi olduğunun fakat pandemi sebebiyle özgürlüklerinin dünya çapında kısıtlandığının altını çizmektedir. Bu raporlarda dijitalleşme ile birlikte toplanan verileri kullanarak hem biyometrik gözetimin artırıldığı hem de toplanan verilerin hükümetler ve özel

şirketler tarafından bireylerin ekonomik, siyasi ve kültürel haklarını etkileyecek şekilde kullanıldıkları belirtilmektedir.¹⁷

Devletler ayrıca ekonomide de daha fazla müdahaleci bir tavır takınmıştır ve özel sektöre bırakılan alanlarda devletin varlığının daha fazla görünür olduğu da yadsınamaz bir gerçek şeklinde ortaya çıkmıştır. Uzun dönem sokağa çıkma yasakları ve kapanma dönemleri sonunda küçük ve orta boyutlu işletmeler de büyük şirketler de devlet desteğine ihtiyaç duymuştur, bu ise ekonomik düzende piyasadan devlete doğru kayan bir sistemi ön plana çıkartmıştır. Devletlerden beklenen finansal desteklerin karşılanabilmesi için ise devletlerin gelirlerinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede vergilerin, özellikle de büyük şirketlerin, çok uluslu şirketlerin ödedikleri kurumsal vergilerin artırılması konusunda örneğin G7 ülkeleri anlaşmaya varmışlardır.¹⁸

Yukarıda da belirtildiği gibi pandemide kırılgan gruplar ekonomik anlamda en çok etkilenen gruplar olmuş, gelir adaletsizliği, sosyal eşitsizlik toplumlarda çok belirgin olarak gözler önüne serilmiştir. Pandemi ile beraber artan işsizlik ve yoksulluk sosyal korumaya olan gereksinimi artırmıştır.¹⁹ Bu çerçevede de devletlerin sosyal politikalara daha fazla önem vermesi, yatırımlarını destekleyici sosyal politikalar için hem merkezi hem yerel düzeyde yönlendirmesi gerekliliği barizdir. Ancak,

¹⁶ T.C. Adana 5. Sulh Ceza Hakimliği, Değişik İş No: 2021/1183 D. İş Bu dipnot burada bitmiş mi tam anlamadım.

¹⁷ Adrian Shahbaz ve Allie Funk, "Freedom on the Net 2020 The Pandemic's Digital Shadow", *Freedom House*, 2020, <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2020/pandemics-digital-shadow> (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

¹⁸ "G7 ülkeleri, Çok Uluslu Şirketlerin en az Yüzde 15 Vergi Ödemesinde Anlaştı", *Independent Türkçe*, 7 Haziran 2021, [https://www.indyturk.com/node/370216/ekonomi%CC%87/g7-](https://www.indyturk.com/node/370216/ekonomi%CC%87/g7-%C3%BClkeleri-%C3%A7ok-uluslu-%C5%9Firketlerin-en-az-y%C3%BCzde-15-vergi-%C3%B6demesinde-anla%C5%9F%C4%B1)

<https://www.indyturk.com/node/370216/ekonomi%CC%87/g7-%C3%BClkeleri-%C3%A7ok-uluslu-%C5%9Firketlerin-en-az-y%C3%BCzde-15-vergi-%C3%B6demesinde-anla%C5%9F%C4%B1> (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

¹⁹ Ergün Demir, "Pandemi Sürecinde Sosyal Güvenlik ve Sağlığın Finansmanı", *İstanbul Tabip Odası*, Şubat 2021 <https://www.istabip.org.tr/6430-pandemi-surecinde-sosyal-guvenlik-ve-sagligin-finansmani-ergun-demir.html> (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

pandemi ile beraber kamunun mali dengeleri bozulmuş, ekonomiler küçülmüş, kamu alacaklarının ertelenmesi, ekonomik aktivite ve tüketim harcamaların azalması nedeniyle vergi gelirleri azalmıştır.²⁰ Dolayısıyla, bireylerin, toplumun devletlerden beklediği sosyal politikaları sağlayabilmesi için gerekli olan finansmanın nereden temin edileceği önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede kurumlar vergisinin artırılması devletler için çok önemli bir adım olmuştur ve 2021 yılında Roma'da toplanan G20'de asgari bir vergi oranı uygulanması konusunda anlaşılmıştır. Fakat, kurumlar vergisini düşük tutarak sınırları içinde doğrudan yabancı yatırımları artıran ve bu sayede istihdam yaratılmasını tercih eden İrlanda gibi ülkelerin muhalefeti bu kararın alınmasını zorlaştırmıştır.

Bu dönemde evrensel temel gelir tartışmalarının da arttığı gözlemlenmiştir. Temel gelir aslında uzun yıllardır üzerinde çalışmaların yapıldığı bir konu olmakla beraber pandemi bu konudaki ihtiyacı daha da görünür hale getirmiştir. Evrensel temel gelir dendiği zaman bireylere ödeme yapılması, ödemelerin herkes için eşit miktarda olması, ödemelerin herhangi bir koşula dayandırılmaması, düzenli olması, geri çekilemez ve geri ödenmeyecek yapıda olması kastedilmektedir.²¹ Böylece sosyal adaletin sağlanabileceği ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılacağı savunulmuştur.²² Ayrıca, bu tip bir

uygulamanın gelir dağılımını iyileştireceği ve toplumda bilgi ve beceri edinme potansiyelinin daha iyi değerlendirilebilmesine olanak tanıyacağı da düşünülmektedir.²³ Bu tip ödemelerin insanları tembelliğe iteceği, işsizliği teşvik edeceği, maliyetinin çok yüksek olduğu ve ekonomiye zarar vereceği için karşı çıkanlar da elbette vardır.²⁴

Başka bir tartışılmalı konu ise vatandaşların puanlandığı sistemlerdir. Vatandaşların sergiledikleri davranışlar ve tutumlar üzerinden bir vatandaşlık puanına sahip olmaları ve devletin sunduğu imkanlardan bu puanlarına göre yararlanabilmesi²⁵ temeline oturan bu sistemler yüksek düzeyde gözetimi getirmekte, özgürlük-güvenlik denkleminde güvenliğe ağırlık vermektedir. Pandemi ile beraber kısıtlı imkanlardan kimlerin nasıl yararlanması gerekliliği üzerine tartışmalar ile beraber Çin'de uygulamaya başlanan bu puanlama sistemi dünya genelinde konuşulmaya başlanmıştır. Vatandaşlara farklı uygulamalarla puanlar verilmesi yerel veya merkezi hükümet hizmetlerinden faydalanmalarının sağlanmasının bir örneği ise Türkiye'de görülmüştür. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nin 2021'de başlattığı bir proje, vatandaşların yerelde elektronik oylamalara katılmalarını, elektronik ortamda talep ve isteklerini belirtmelerini ve anketlere katılmalarını teşvik etmekte, bu sisteme dahil olan vatandaşlara ödül puanları

²⁰ Numan Emre Ergin, "Pandemi, maliye politikası ve vergi barışı", *Dünya Gazetesi*, 6 Temmuz 2020, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/pandemi-maliye-politikasi-ve-vergi-barisi/474398> (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

²¹ Hikmet Gülçin Beken, "21. Yüzyılda (Evrensel) Temel Gelir Tartışmaları", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 42, Sayı 2, Aralık 2020, s. 182.

²² Philippe Van Parijs, "A Basic Income for All", *Boston Review*, Ekim/Kasım 2000, <https://www.bostonreview.net/forum/ubi-van-parijs> (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

²³ M. Mustafa Erdoğan ve Sevdâ Akar, "Dördüncü Sanayi Devrimi Çerçevesinde Koşulsuz Temel Gelir:

Türkiye İçin Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3, 2020, s. 918.

²⁴ Ezgi Şeçkiner Bingöl, "Kovid-19 Pandemisi Sonrası Evrensel Temel Gelir Tartışması: Zamanı Geldi Mi?" *TESEV Değerlendirme Notları*, No 5, 2020 https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/TESEV_Degerlendirme_Notlari_2020_05_Ezgi_Seckiner-Bingol.pdf (Erişim Tarihi 23 Ağustos 2021).

²⁵ Neslihan Topçu, "Orwell'ın 1984'ü Çin'de Gerçek mi Oluyor? Sosyal Kredi Sisteminin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği", *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2020, s. 686.

verilmesini ve bu puanları, farklı hizmetlerden faydalanırken kullanabilmelerini sağlamaktadır.²⁶ Bu tip uygulamaların dijitalleşmeyi artırarak yerel yönetim ile vatandaşları yaklaştıran uygulamalar olduğu savunulsa dahi uygulama ile beraber cep telefonları üzerinden elde edilecek olan veri ile ilgili soru işaretleri mevcuttur. Devletlerin vatandaşları ile olan ilişkilerinde temassızlık ve dijitalleşme pandemi ile artmış ve pandemi sonrasında devam edeceği beklenen bir durumdur. Kamu kurumları ile vatandaşın, bürokratik engelleri kaldırarak daha kolay buluşmasını sağlaması açısından önemli olmakla beraber elektronik devlet uygulamaları ile toplanan verinin güvenliğinin nasıl sağlanacağı, bu verinin kimlerle paylaşılacağı, bu verilerin hangi kurumlar tarafından ne amaçlarla kullanılacağı gibi bireylerin hak ve özgürlüklerini temelden etkileyen sorular halen cevapsızdır.

Pandeminin Uluslararası Sisteme Etkileri

Pandemi, 11 Eylül saldırıları ile gelen küresel güvenlik krizi ve 2008'deki ekonomik krize benzer biçimde, uluslararası sistem üzerinde küresel düzlemde dönüştürücü bir etki yaratmaktadır. COVID-19 kriziyle beraber, birey ve devlet düzeylerindeki yansımaların yanı sıra, sistem seviyesinde uluslararası ilişkilerin aktörleri arasındaki ilişkileri belirleyen çeşitli eğilimler ortaya çıkmış ya da baskın hale gelmiştir.

Pandemi sonrası uluslararası sistemin belirleyici eğilimleri arasında *ilk olarak*, sağlık güvensizliğinin ana küresel soruna dönüştüğünü görmekteyiz. Küresel düzlemde, liberal ekonomik yapıya yönelik tehditler ve iklim değişikliği gibi sorunlar varlığını baskın şekilde sürdürse de COVID-19 karşısındaki küresel çaresizliğimiz bu tehdide yönelik dramatik ve sorunu önceliklendiren bir güvenlik dili kullanmamıza vesile olmuştur. Ekim 2021 itibarıyla, dünya çapında neredeyse iki yüz elli milyon kişinin etkilendiği, beş milyon kişinin ise hayatını kaybettiği bu virüsle mücadele eden ulus-devletlerin sorunu normal siyasal alandan çıkararak, güvenlik meselesi haline getirdiğine ve salgının bulaş kapasitesiyle mücadele ederken COVID-19'u makro seviyede güvenlikleştirdiği görülmüştür.

Salgın 'savaş' retoriği ile güvenlikleştirilmiştir. Virüs 'düşman', sağlık görevlileri bu düşmanla mücadele eden 'kahramanlar' olarak betimlendi. Örneğin, Fransa Cumhurbaşkanı Macron, 16 Mart 2020'de "savaşta'yız, kesinlikle bir sağlık savaşı. ... Ne bir orduya ne de diğer bir ülkeye karşı savaşıyoruz, fakat düşman orada, görünmez, bulunması zor ve ilerliyor" ifadelerini kullanarak, alınacak tüm olağanüstü tedbirlere zemin hazırlamıştır.²⁷ Benzer şekilde, İtalya Dışişleri Bakanı Luigi Di Maio da İtalya'nın savaşta olduğunu belirtmiştir.²⁸ Sonuçta, COVID-19, güvenlik gündeminin geleneksel meselelerinin asla önceliklendirilemeyeceğine, virüslerin tüm insanlığın varlığını tehdit

²⁶ "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ile KoçSistem'den Akıllı Şehir İşbirliği", *Anadolu Ajansı*, 14 Nisan 2021 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gaziantep-buyuksehir-belediyesi-ile-kocsistemden-akilli-sehir-is-birligi/2208727> (Erişim tarihi 23 Ağustos 2021).

²⁷ "Coronavirus: 'We are at War' - Macron", *BBC*, 16 Mart 2020, <https://www.bbc.com/news/av/51917380/coronavirus-we-are-at-war-macron> (Erişim tarihi 25 Aralık 2020).

²⁸ Orlandi, Giorgia ve Mark Armstrong, "COVID-19 Crisis is an 'Enormous Responsibility' for the EU, Italy's Luigi Di Maio Tells Euronews", *Euronews*, 30 Mart 2020, <https://www.euronews.com/2020/03/27/italy-is-at-war-with-a-virus-the-country-s-health-minister-tells-euronews> (Erişim tarihi 25 Aralık 2020).

edebilecek düzeyde sistemselsel güvenlik sorunları yaratabileceğine ve nihayetinde Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'nın dibace bölümünde belirtildiği üzere, "tüm insanların sağlığı(nın) barış ve güvenliğin sağlanması için temel" olduğuna ve bu sorunlar karşısındaki acizliğimize dair bizlere okkalı bir ders vermiştir.

Salgının makro seviyede güvenlileştirilmesinin bir sonucu olarak devletlerin salgını araçsallaştırarak otoriterleşmeleri, pandemi sonrası uluslararası sistemin ana yönelimleri arasına eklenmiştir. Bir önceki kısımda birey seviyesindeki etkisi vurgulanan bu otoriterleşme ve sivil sorunlar karşısında askeri unsurların kullanılması eğilimi devletler arasındaki ilişkileri ve küresel politikaları etkileyecek kapasitededir.

COVID-19 salgınıyla birlikte, neredeyse tüm dünyada sağlık alanındaki güvenlileştirilmeler eliyle alınan olağanüstü önlemlere meşruiyet kazandırıldığı hepimizin tanık olduğu gelişmeler olmuştur. İlk olarak, tüm dünyada orduların 'COVID-19 tehdidi' ile mücadele kapsamında görevlendirilmeleri güvenlik söylemleri sonucunda alınmış olağanüstü tedbirlerdi. Almanya'dan Malezya'ya tüm dünyada, karantina uygulamalarını denetlemek ve insanlara gerekli malzemeleri sağlamak için ordular geleneksel görevlerinin ötesinde şehirlerde konuşlandırıldı. Örneğin, karantinanın ilk aylarında boş Paris sokaklarında tedbirlerin uygulanıp uygulanmadığını denetlemek üzere devriye görevi yapan askerlerin fotoğrafları medyada epeyce yer almıştır. Nisan

2020'de, New York'a 1000 kişilik bir askeri birlik konuşlandırılmış ve bu birlik özellikle *Javits Center*'in 3000 yataklı bir sağlık merkezine dönüştürülmesine destek vermiştir.²⁹ ABD Başkanı Trump buna ek olarak, New York Eyalet Valisi'nin isteğine karşılık vererek Deniz Kuvvetleri'nden iki geminin hastane olarak kullanılmasını onaylamıştır.³⁰ Salgının güvenlileştirilmesinin sonucunda askeri unsurların tıbbi destek ve lojistik alanları başta olmak üzere farklı roller üstlendiği bu dönemde, NATO'nun özellikle Avrupa'da salgınla mücadelede farklı görevler yürüttüğü gözlenmiştir. Örneğin, İspanya ve İtalya'nın NATO'nun Avrupa-Atlantik Afet Yanıt Koordinasyon Merkezi'ne başvurarak yardım talep etmesi, İttifak içinde dayanışma olgusu gereği diğer üye ülkelerden hemen karşılık görmüştür.

COVID-19 güvenlik söylemi sonucunda alınan olağandışı tedbirlere ikinci örnek olarak özellikle otoriter rejimlerin olağanüstü yetkilerle donatılması verilebilir. Mesela, Macaristan Parlamentosu'nun Başbakan Viktor Orban'a salgın boyunca ülkeyi kararnamelerle yönetme yetkisi vermesi, dünyanın pek çok yerinde 'olağanüstü hâl' ilan edilmesi veya sınırların kapatılması bizlere devletin yetkilerini ulus üstünde nasıl kullanabildiğini göstermiştir. Bu durum, Carl Schmitt'in egemenlik hakkındaki düşüncelerini ve egemenin otoriteyi kuran ve istisnai durumlara karar veren figür olduğunu yine yeniden bizlere hatırlatmıştır.³¹ Salgından kurtulabilmek isteyen halkın ise bu egemen figüre rıza göstermek

²⁹ Newburger, Emma, "Trump Says 1,000 Military Personnel Deploying to New York City, Warns Coming Week Toughest yet in Coronavirus Fight", *CNBC*, 4 Nisan 2020, <https://www.cnn.com/2020/04/04/trump-says-1000-military-personnel-are-deploying-to-new-york-city-to-fight-coronavirus.html> (Erişim tarihi 25 Aralık 2020).

³⁰ Vasquez, Maegan, Ryan Browne ve Paul LeBlanc, "Trump Approves New York Request to Treat Coronavirus Patients on Navy Hospital Ship", *CNN*, 6 Nisan 2020, <https://edition.cnn.com/2020/04/06/politics/navy-hospital-ship-comfort-coronavirus-patients/index.html>. (Erişim tarihi 25 Aralık 2020).

³¹ Carl Schmitt, *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, Cambridge, MA, MIT Press, 1985, s. 5.

zorunda kalması, bu makro-güvenikleştirmenin olağan bir sonucu şeklinde karşımıza çıkmıştır.³²

Otoriterleşme eğilimlerine paralel olarak, sınırlarını kapatarak içlerine dönen devletlerin Uluslararası İlişkilerin temel realist prensibi *self-help* başvuruları, yani kendi başarılarının çaresine bakmalarının neticesinde küresel düzlemdeki karşılıklı bağımlılığın ve liberal düzenin temel işleyiş mekanizmalarının zedelenmesi, bundan sonrasını da etkileyecek *üçüncü* bir sistem eğilimi olarak karşımıza çıkmıştır. Mart 2020’de, özellikle COVID-19’un pandemi olarak tescili ile beraber, uluslararası ticaret, ekonomik faaliyetler ve genel olarak küresel hareketlilikteki kısıtlamalar pandemi sonrası uluslararası sistem hakkında bizlere önemli sinyaller vermektedir. Örneğin, *The Lancette* yayınlanan bir makalede, 24 Nisan 2020’de 80’den fazla ülkenin ihracat kısıtlamaları uygulamasına başladığı, bu durumun öncelikle Çin’de ve sonrasında pek çok ülkede ürün arzında düşüşe neden olduğu belirtilmiştir. İthalat yapan ülkeler ise, örneğin, tıbbi ekipman ve maskelere gümrük vergileri uygulayarak ticareti engellemiş, özellikle sağlık ürünlerinde ithalata bağımlı Ermenistan, Brezilya ve Kolombiya gibi ülkeler bu durumdan ciddi oranlarda etkilenmiştir.³³ İşte bu ve benzeri veri çerçevesinde, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Genel Direktörü Ngozi Okonjo-Iweala Haziran 2021’de Birleşmiş Milletler

Forumu’nda, ticaret engellerinin azaltılması, özellikle tıbbi malzeme ve aşıların engelsiz dolaştırılabilmesi konusunda çağrıda bulunmuştur.³⁴

DTÖ tarafından Mart 2021’de yayınlanan bir rapora göre, 2020’de 2019 yılına kıyasla, turist sayıları varışlar bazında bakıldığında %74, havacılık sektöründe küresel yolcu trafiği ise %60 oranında azalmıştır.³⁵ DTÖ tarafından 2021’den yayınlanan *World Trade Statistical Review 2021* verisi uyarınca ise, 2020’deki 22 trilyon ABD Doları olarak hesaplanan dünya mal ve hizmet ticareti toplamı, 2019 yılına göre %12 oranında düşmüştür.³⁶ Benzer bir seviye, sadece 2008 finansal krizinin ardından gözlenmiştir. DTÖ, dünya mal ticaret hacminin 2021’de %10,8, 2022’de ise % 4,7 oranında artmasını öngörmesine rağmen,³⁷ karantina/ticaret kısıtlamaları yüzünden hizmet ticaretindeki gelişimin sınırlı kalacağı ve az gelişmiş ülkelerin alım kapasitelerinin dünya ticaretinin pandemi öncesi seviyesine erişmesi için yeterli olmayacağı, dolayısıyla yakın gelecekte küresel eşitsizliklerin pandeminin yarattığı başka bir sistem eğilimi nedeniyle daha belirgin hale geleceği açıktır.

Konuya aşıya erişim eşitsizlikleri açısından baktığımızda, *Global Dashboard for Vaccine Equity* verilerine göre, 15 Eylül 2021 itibarıyla az gelişmiş ülkelerdeki insanların

³² Salgının güvenlileştirilmesi ve otoriterleşme konusundaki yukarıdaki kısımlar şu kaynaktan alınmıştır: Sinem Akgül-Açıkmeşe, “COVID-19 ve Güvenikleştirme”, Zeynep Alemdar ve Burcu Özdemir Sarıgil (der.), *2020’de Kadınlar, Dünya Politikası ve Türkiye*, Dış Politikada Kadınlar, Aralık 2020, <http://wfp14.org/wp-content/uploads/2021/03/DPK-2020-Almanak-1.pdf> (Erişim tarihi 27 Ekim 2021).

³³ Pepita Barlow, et al., “COVID-19 and the Collapse of Global Trade: Building An Effective Public Health Response”, *The Lancet*, Cilt 5, No 2, 2021, s. e102-e103.

³⁴ “WTO Head Says Pandemic Related Trade Barriers are Rising”, Reuters, 14 Haziran 2021,

<https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/wto-head-hopes-deal-by-july-vaccine-sharing-2021-06-14/> (Erişim tarihi 28 Ekim 2021).

³⁵ *How COVID-19 is Changing the World: A Statistical Perspective: Volume III*, World Trade Organization, 2021, https://www.wto.org/english/tratop_e/COVID19_e/ccsa_publication_vol3_e.pdf (Erişim tarihi 27 Ekim 2021).

³⁶ *World Trade Statistical Review 2021*, World Trade Organization, 2021, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2021_e/wts2021c_hapter02_e.pdf (Erişim tarihi: 27 Ekim 2021).

³⁷ Ibid.

yalnızca %3,07'sinin ve gelişmiş ülkelerde yaşayanların %60,18'inin aşılandığı dikkate alınırsa, pandemide gidilecek yolun uzun olduğunu görmekteyiz. Düşük gelirli ülkelerdeki aşılama oranlarına örnek olarak, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki %0,09'luk tek doz aşı oranı, Papua Yeni Gine'deki %1,15'lik ve Venezuela'daki %20,45'lik oranlar gösterilebilir.³⁸ UNICEF tarafından 27 Ekim 2021'de yayınlanan veriler uyarınca, G-20 üyeleri Sahra altı Afrika ülkelerine göre 15 kat daha fazla COVID-19 aşısı almıştır.³⁹ Bir başka deyişle, pandemi zengin Kuzey-kırgın Güney ayrımlarını belirgin şekilde gözler önüne serdi. Her ne kadar az gelişmiş ülkelere Covax⁴⁰ mekanizması kapsamında 1,3 milyar ek doz yardım taahhüdünde bulunulsa da Ekim 2021 itibarıyla bunun sadece 356 milyon dozunun Covax'a tahsisi,⁴¹ uluslararası işbirliğinin ve hatta küresel yönetim mekanizmalarının yetersiz kaldığının göstergesidir.⁴²

Devletlerin içe kapanmaları ve kendi başlarının çarelerine bakmalarının bir neticesi olarak küresel işbirliği potansiyellerine inancın azalması ve uluslararası kuruluşların sınıfta kalması, pandemi ile birlikte sistem seviyesinde gözlediğimiz diğer bir eğilim olagelmıştır. Hükümetlerarası kuruluşlar pandemi karşısında geç ve yetersiz politikalar üretince, üye devletlerin büyük

çoğunluğu aşı ve tıbbi teçhizat tedariki ile karantina politikaları gibi sağlık yönetişi meselelerinde kendi ülkesel tedbirlerini almaya başlamışlardır.⁴³

Örneğin, yıllardır Ebola epidemisi ile mücadele eden Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) bu kriz karşısındaki basiretsizliği ve çaresizliği pandemide aldığımız en önemli derslerden birisi olmuştur. Pandemi öncesinde sadece denetleme ve danışma işlevleri olan DSÖ'nün yönetsel reformu çağrıları yapılmakta, bütçesi 1980'den bu yana azalma eğiliminde olan bu örgüte üye ülkelerden daha fazla mali katkı yapılması önerilmekteydi.⁴⁴ DSÖ'yü genel mekanizması içinde barındıran Birleşmiş Milletler'in pandemi karşısındaki zafiyeti, küresel makro seviyede bir kriz halinde bu örgütün ne kadar işlevsiz kaldığını yeniden gözler önüne sermiştir. Pandeminin bir güvenlik krizi olduğuna ve küresel çapta ateşkes ilan edilmesine dair BM Güvenlik Konseyi kararı ancak 1 Temmuz 2020'de alındı.⁴⁵ Benzer şekilde, Avrupa Birliği bu krize hazırlıksız yakalanmış, bütünleşme iddiasındaki bu örgüt, üyesi İtalya'nın bile tıbbi yardım talebine yanıt veremeyerek, ilk etapta kurucu antlaşmadaki dayanışma prensibini işletmemiştir. Pandemi süresince yapılan sayısız toplantı, oluşturulan yetersiz fon mekanizmaları, Covax için gerçekleştirilen kampanyalar denizde bir

³⁸ COVID vaccines: Widening Inequality and Millions Vulnerable, United Nations, 19 Eylül 2021, <https://news.un.org/en/story/2021/09/1100192> (Erişim tarihi 28 Ekim 2021).

³⁹ G20 Members Have Received 15 Times More COVID-19 Vaccine Doses Per Capita Than Sub-Saharan African Countries, UNICEF, 27 Ekim 2021, <https://www.unicef.org/press-releases/g20-members-have-received-15-times-more-COVID-19-vaccine-doses-capita-sub-saharan> (Erişim tarihi 28 Ekim 2021).

⁴⁰ COVID-19 aşılarının adil paylaşımı için küresel plan.

⁴¹ Ibid.

⁴² Covax, pandeminin hemen sonrasında özellikle az gelişmiş ülkelerin aşıya erişiminin sağlanması amacıyla kurulmuş ve

Dünya Sağlık Örgütü tarafından da desteklenen uluslararası nitelikli bir işbirliği platformudur.

⁴³ Uluslararası kuruluşların pandemi karşısındaki politikaları hakkında genel bir değerlendirme ve ayrıntılı bilgi için bkz. Dilaver Arıkan Açar, "Küresel Yönetişim ve COVID-19 Pandemisi", *Global Akademi Politika Nottarı*, 2020, http://www.uikglobalacademy.com/wp-content/uploads/2020/08/AACAR_UluslararasıYonetisim_v.1.pdf (Erişim tarihi 27 Ekim 2021).

⁴⁴ Charles Kenny, "Want to Prevent the Next pandemic? We'll need a More Powerful World Health Organization", *Los Angeles Times*, 2 Mayıs 2021, <https://www.latimes.com/opinion/story/2021-05-02/world-health-organization-next-pandemic> (Erişim tarihi 27 Ekim 2021).

⁴⁵ Açar, "Küresel Yönetişim ve COVID-19 Pandemisi".

damla olarak akıllarda kalmıştır. Hatta, DTÖ'nün aşı konusundaki fikri mülkiyet haklarının kaldırılmasına yönelik önerilerine genelde karşı duran AB, dünya çapında geniş çaplı aşı üretiminin önünü açabilecekken, insanlık için önemli bu fırsatın kaçmasına neden olmuştur.⁴⁶ Sonuçta, küresel düzlemde yaşanan çok taraflı yapının bu yeni krizi uluslararası örgütleri meşruiyet sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır.⁴⁷

Sonuç

Pandemi birey, devlet, sistem seviyesinde tüm bildiklerimizi, alışık olduğumuz düzeni alt üst etmiştir. Mart 2020'de neredeyse duran dünyada, yavaş yavaş her seviyedeki eski alışkanlıklarımıza geri dönmeye başlasak dahi pandemi sonrası dünyada farklılıklar yaşamamız beklenmelidir. Salgın sürecinin uzaması ve ne zaman biteceğinin öngörülememesi pandemi sonrası dünyanın belirsizlikleri hakkında daha da fazla düşünmemize neden olmaktadır. Biz de bu yazıda, pandemi sonrası dünyadan beklenenleri üç farklı seviyede -birey, kamu/devlet, uluslararası sistem- ele alıp, elimizdeki ipuçlarıyla geleceğe dair beklenebilecekleri bireyden sisteme doğru bir çizgide *üç* ana başlıkta topladık.

COVID-19 ile bireylerin, kamunun ve uluslararası sistemin odaklandığı ana konu özgürlük-güvenlik meselesi olmuştur. Bireylerin çalışma hayatlarını temelden sarsan bir dönemden geçilmiştir. Özellikle kayıt dışı çalışanların işsiz kalması, kayıtlı çalışanlar arasında ise sosyal ve sağlık güvenliği konuları çokça tartışılmış, ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri ve

uluslararası kuruluşlar tarafından gündemde tutulmaya ve çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bu gibi meselelerin hem bireylerin sosyal ve ekonomik durumuna etkileri hem de psikolojik ve sosyolojik etkilerine dikkat çekilmiştir.

Liberal pazar ekonomisinin sektöre uğraması bireylerin özel sektörde iş bulamaması, işyerlerinin yeterli destek bulamaması durumunda kapanması, her tür ekonomik faaliyetin gerçekleştirilmesinde yaşanan zorluklar, artan ihtiyaçlar karşısında devletlerden hem yerel hem merkezi düzeyde beklentileri artmıştır. Bu ise sosyal devlet tartışmalarını alevlendirmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerin sunabildikleri sosyal hizmetler ile gelişmekte olan ülkelerin sunabildikleri arasındaki farklar ülkeler arasındaki uçurumun ne kadar büyük olduğunu göstermiştir. Çalışma hayatındaki sorunlar ve artan işsizliğin yanı sıra eğitim alanında dezavantajlı ve kırılgan gruplar daha büyük yaralar almıştır. Eğitimin sektöre uğraması, çevrimiçi eğitime ulaşmanın her öğrenci için mümkün olmamasının yanında öğrencilerin beslenmeleri dahi sektöre uğramıştır. Gelişmekte olan ülkelerde okullar birçok öğrenci için düzenli beslenme imkânı sağlayan kurumlar şeklinde işlevleri olduğundan okulların kapanması ile bu imkanlar ortadan kalkmıştır. Okullaşma oranındaki düşüşler, genç yaşta kız çocuklarının evlendirilmesi, çocuk işçiliğinde artış gibi konular ise gözlerden kaçmaması gereken meseleler şeklinde gündeme gelmiştir. Ev içi şiddetin artması, sağlık bütçelerinin COVID-19'a ayrılması ile göçmenler gibi kırılgan grupların ve kadınların sağlık sisteminden

⁴⁶ *It's Time EU Leaders Ensure COVID-19 Vaccine Equality*, EURACTIV, 27 Ekim 2021, <https://www.euractiv.com/section/health-consumers/opinion/its-time-eu-leaders-ensure-COVID-19-vaccine-equity/> (Erişim tarihi 26 Ekim 2021).

⁴⁷ Steven Van Hecke, Harald Fuhr ve Wouter Wolfs, "The Politics of Crisis Management by Regional and International Organizations in Fighting against a Global Pandemic: the Member States at a Crossroads", *International Review of Administrative Sciences*, Cilt 87, No 3, 2021, s. 672-690.

yararlanmasını sağlayan bütçelerde kısıntıya gidilmesi ise istenmeyen gebeliklerin önlenememesini, erken tanı imkanlarının ortadan kalkmasını beraber getirmiştir. Bütün bu konular tartışılmış ve devletlerin bu konularda aktif rol alması gerektiği dillendirilmiştir.

Devletlerden beklentiler arttıkça, devletlerin yerel ve merkezi düzeyde bireylerin sosyal, ekonomik hayatlarına müdahalesi de artmıştır. Bu müdahaleler her ne kadar pandemi şartlarında gerekli görülmüş ve insanlar tarafından kabul edilmiş olsa dahi özgürlük-güvenlik ikileminde pandemi sonrasında güvenlik odaklı politikaların devam etmesinden çekinilmektedir. Özellikle dijitalleşmenin artması ile virüsün yayılmasını engellemek için her bir bireye özel kodlar verilmesi ve bu kodlar sayesinde bireylerin hareketlerinin pandemi sonrasında da takibinin devamı olasılığı bireylerin özgürlükleri çok kısıtlayıcı olacaktır.

Sistem seviyesinde düşündüğümüzde, 21. yüzyıldaki ikinci sistemsel sarsılma, 11 Eylül saldırılarının yarattığı küresel terör krizinin ardından pandemi krizi ile beraber yaşanmıştır. Tüm göstergeler ışığında, sistemin aktörleri arasında yer alan uluslararası kuruluşların pandemi sırasında genel itibarıyla ellerini taşın altına koyamamaları ve işlevsiz kalmaları neticesinde bu aktörlerin sistemdeki rollerinin önümüzdeki dönemde daha fazla sorgulanacağını ve reform ihtiyaçlarının daha baskın biçimde vurgulanacağını söylemek mümkündür. Sistemin ana aktörü kabul edilen ve pandemi sırasında kendilerini “kalelerine kapatan” devletlerin ise daha korumacı, içe kapalı ve otoriter olacaklarına dair tartışmalar yoğun biçimde yapılmaktadır. Küresel seviyedeki iklim değişikliği, finansal krizler, salgınlar gibi karmaşık güvenlik sorunları karşısında devletlerin

bekalarını tek başlarına sağlayamayacakları ve günün sonunda kalelerinin kapılarını tamamen açmak zorunda kalacakları da karşıt görüş olarak ileri sürülmektedir. Bu ikileme rağmen, küresel liberal düzen ve karşılıklı bağımlılık ilkesi pandemide yara almış ve bu yaraların sarılmasının kısa sürmeyeceği ise aşîkârdır. Pandeminin gözler önüne daha sarîh bir şekilde serdiği küresel eşitsizlikler ve Kuzey-Güney ayrımı ile bu süreçte önümüzü net göremesek de pandemi sistem seviyesinde birinci güvenlik önceliğimizin hayatta kalmak olduğunun yeniden altını çizmiş ve sağlık güvenliği insanlığın temel meselesi haline yine yeniden gelmiştir.

GLOBAL ACADEMY, ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONSEYİ DERNEĞİ DESTEĞİYLE
GELİŞTİRİLEN BİR DÜŞÜNCE PAYLAŞIM PLATFORMUDUR.

Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK) Derneği, Türkiye’de uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimine katkıda bulunmak, ilgili alanlarda çalışanları bir araya getirmek ve çalışmalarını desteklemek amacıyla bir grup akademisyen, medya çalışanı ve dışişleri mensubu tarafından 2004 yılında tarihinde kurulmuştur. 2010 yılından beri *International Studies Association* (ISA) ortak kuruluşu ve 2016’dan beri de *Balkan Political Science Association* (BPSA) üyesi olan UİK, iki yılda bir düzenlediği *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Kongresi* ile *Güvenlik Akademisi* ve *Dış Politika Akademisi* eğitim programlarını gerçekleştirmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininin Türkiye’deki gelişimine katkı yapmış öğretim üyelerine yönelik *Ustalara Saygı Ödülü* ile genç akademisyenlere yönelik *Teşvik Ödülü* veren UİK, başta *Uluslararası İlişkiler* dergisi ile *Güvenlik Çalışmaları* serisi olmak üzere kapsamlı bir yayım programı ile *Güvenlik Portalı* (GP), *Türkiye Barışı Koruma Veri Tabanı* (TÜBAKOV), *Kavram Avcıları* ve *Black Sea Young Reformers Fellowship* (BSYRF) projelerini hayata geçirmiştir.

UİK hakkında daha fazla bilgi almak için, lütfen **web sayfasını** (<https://www.uik.org.tr>) ziyaret ediniz.

Global Akademi Konuşmaları Serisi, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği tarafından desteklenmektedir.

Global Academy Talks Series are supported by the Heinrich Böll Stiftung Turkey Office.

© GlobalAcademy 2021

Bu çalışmanın telif hakları Global Academy’e ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; Global Academy’nin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.